

ΠΕΡΙ συντεχνιών, λοιπόν ο λόγος. Η ανάφλεξη του εσωτερικού μετώπου αποδίδεται στις συντεχνιακές κινητοποιήσεις που αντιπαράτιθενται εκβιαστικά στο κοινωνικό σύνολο.

Σιγά σιγά, με επαναλαμβανόμενη και συστηματική πλύση εγκεφάλου οικοδομείται ο νέος εσωτερικός εχθρός: όχι πια εκείνοι που εξεγείρονται και επαναστατούν, αλλά αυτοί που διεκδικούν και εκβιάζουν· όχι, ακόμα, οι αντεθνικοί πράκτορες, αλλά οι αλήτες και οι τραμπούκοι. Η κυρίαρχη διάχυτη εικόνα είναι σαφής. Αλλά οι σημασίες έχουν ανατραπεί, οι λέξεις έχουν φορτωθεί, η νηφαλιότητα έχει αποδυναμωθεί. Αρκεί που οι εχθροί έχουν εντοπισθεί. Έτσι το ηφαίστειο κινδυνεύει να εκραγεί ανά πάσα στιγμή, θάβοντας κάτω από τις στάχτες του τη δημοκρατία.

Στο πλαίσιο αυτό, οι «λύσεις» φαίνονται όλο και πιο μακριά. Τα αντικειμενικά προβλήματα που υποκρύπτονται κάτω από τις οξυνόμενες αντιπαραθέσεις, μετατίθενται συνεχώς έτσι ώστε η βάση της συζήτησης να παραμένει εγκλωβισμένη σε μαν άκριτη συνθηματολογία. Έτσι λοιπόν και αν δεν είναι δυνατόν να προταθούν άμεσες λύσεις, είναι ίσως σκόπιμο να προσπαθήσει κανείς να αποκρυπτογραφήσει τις συγκρούσεις και τα αίτια τους από μια κάποια απόσταση.

Θα διατυπώσω μια σειρά αποφαντικών προτάσεων που ίσως βοηθήσουν μαν ευρύτερη θεώρηση του ζητήματος.

1 Στα σημερινά κοινωνικά καθεστώτα, οι συντεχνίες αποτελούν τη φυσική και, ίσως, αναπόφευκτη μορφή οργάνωσης των συλλογικών συμφερόντων.

Από τη στιγμή που εγκαθιδρύεται το κοινωνικό Κράτος Δικαίου, οι παρεμβάσεις της πολιτείας ρυθμίζουν τα πλαίσια μέσα στα οποία θα κινηθούν τα εισοδήματα των περισσότερων κοινωνικών κατηγοριών. Μισθοί, κρατήσεις, εκπαίδευση, ασφάλεια, τόκοι, δάνεια, πρόνοια, φόροι κλπ., όλες δηλαδή οι μορφές που προσδιορίζουν τις επιβιωτικές και καταναλωτικές δυνατότητες των ονοματισμένων κοινωνικών κατηγοριών, ορίζονται μέσα από κρατικές παρεμβάσεις. Οι «συντεχνίες» οργανώνονται με στόχο ακριβώς να προστατεύουν και να προωθούν τα συμφέροντα των μελών τους στο πλαίσιο της άσκησης της παρεμβατικής πολιτικής. Σε αντιδιαστολή με τον παραδοσιακό συνδικαλισμό που συνόριζε το εργατικό κίνημα όταν ο «αντίπαλος» ήταν οι εργοδότες στο πλαίσιο μιας ελεύθερης αγοράς, οι συντεχνίες ή σωματειακές συσσωματώσεις απευθύνονται στο κράτος στο πλαίσιο της παρεμβατικής αναδιανεμητικής του δράσης.

2 Στις φιλελεύθερες δημοκρατίες, η προαγωγή των ιδίων συμφερόντων είναι αναφαίρετο δικαίωμα των ατόμων και των ομάδων, αρκεί φυσικά να τηρείται ο νόμος.

Οι φιλελεύθερες κοινωνίες θεμελιώνονται επάνω στην ελεύθερη (και εν πολλοίς ασύδοτη) ανάπτυξη της ιδιοτελούς ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Παρά τις λυσσαλέες αντιδράσεις, το δικαίωμα αυτό «επεξετάθη» βαθμιαία στους εργαζομένους. Οι απεργίες, πιέσεις και κινητοποιήσεις των κοινωνικών ομάδων (ή «συντεχνιών») είναι αναφαίρετο συνταγματικό δικαίωμα όλων των κοινωνικών ομάδων, οργανωμένων ή ανοργανωτων. Δεν υπάρχουν καταχρηστικές απεργίες ή κινητοποιήσεις. Και αν ακόμα βλάπτουν ή ενοχλούν άλλους ή και «όλους» τους άλλους, τα δικαιώματα στην προαγωγή των συμφερόντων είναι αναφαίρετα, τουλάχιστον στο πλαίσιο του φιλελευθερισμού.

3 Τα συμφέροντα των κοινωνικών ομάδων που συγκροτούνται σε μίαν άνιση κοινωνία συγκροούνται μεταξύ τους εξ ορισμού και σε πολλά επίπεδα.

Οι διακανονιστικές και αναδιανεμητικές παρεμβάσεις του κράτους είναι προφανώς αναγκαίες. Όμως κάθε μέτρο οικονομικής πολιτικής όπως και κάθε μέτρο κοινωνικής πολιτικής μεταβάλλει την προηγούμενη «ισορροπία» της εισοδηματικής ανισότητας ανάμεσα στα άτομα και τις κατηγορίες. Κάθε κρατική παρέμβαση λοιπόν λειτουργεί εξ αντικειμένου υπέρ ορισμένων κατηγοριών και εναντίον άλλων. Στο μέτρο δε που η τάξη των εργαζομένων δεν είναι πια ενιαία και αδιαίρετη, είναι σαφές ότι ανά πάσα στιγμή τα συμφέροντα των διαφόρων κατηγοριών εργαζομένων (ή φυσικά και μη εργαζομένων) συγκρούονται μεταξύ τους συνεχώς. Περισσότερες κρατήσεις στους με επιτρέπουν μεγαλύτερα επιδόματα στους δε, καλύτερη και ακριβότερη δημόσια εκπαίδευση μπορεί να συνεπάγεται μείωση της ζήτησης για ιδιωτική εκπαίδευση, περισσότεροι δημόσιοι υπάλληλοι σημαίνει ίσως μεγαλύτερους φόρους στους ιδιωτικούς υπαλλήλους κ.ο.κ.

4 Η σύγκρουση των συμφερόντων θέτει αυτόματα το πολιτικό πρόβλημα της επίλυσης της σύγκρουσης αυτής.

Δεδομένου ότι δεν υπάρχει ουδέτερος μηχανισμός «αυτόματης» επίλυσης των συγκρούσεων, όπως π.χ. συνέβαινε προκειμένου για τα ατομικά συμφέροντα στην αγορά, η διαδικασία της άρσης των αντιθέσεων πρέπει να είναι θεσμοθετημένη και αποδεκτή από τους ενδιαφερομένους. Η διαδικασία αυτή, ανεξάρτητα από τα κριτήρια με τα οποία θα λειτουργήσει, είναι κατ' ανάγκη σε τελική ανάλυση πολιτική, αφού η προκρινόμενη λύση, όποια και αν είναι, είναι προϊόν κάποιας συνισταμένης βούλησης.

5 Στο πλαίσιο φιλελεύθερων καθεστώτων, η πολιτεία δεν νομοποιείται, κατ' αρχήν, να παρεμβαίνει αυθαίρετα και κυριαρχικά υπέρ ορισμένων συμφερόντων και εις βάρος άλλων.

Θεμελιώδης αρχή του κλασικού φιλελευθερισμού είναι η «οικονομική ουδετερότητα», δηλαδή η παραίτηση της πολιτείας από την ευχέρεια της να δωρίζει, να κατανέμει και να ευνοεί άτομα ή κοινωνικές κατηγορίες. Με στόχο ακριβώς να ελαχιστοποιήσει τις συνέπειες της κρατικής αυθαιρεσίας στην κατανομή των πόρων, η αγορά αναδεικνύεται στον αποκλειστικό μηχανισμό που είναι αρμόδιος για την ανακατανομή των πόρων.

6 Μόνη εξαίρεση από τον παραπάνω κανόνα είναι η υλοποίηση της λεγόμενης Κοινωνικής Δικαιοσύνης υπέρ των αδυνάτων, των φτωχών και των ανήμπορων.

Ως μόνιμη διορθωτική μεταρρύθμιση του ακραιφνούς φιλελευθερισμού, η αναδιανεμητική πολιτική αποτελεί αναγκαίο στοιχείο των σύγχρονων καθεστώτων. Είναι μάλιστα αμφίβολο αν τα κεφαλαιοκρατικά καθεστώτα θα είχαν επιβιώσει χωρίς τις αναδιανεμητικές παρεμβάσεις. Και μολονότι η αρχή, η έκταση και οι μορφές της αναδιανομής παραμένουν ανοικτές και πολιτικά διαπραγματεύσιμες, η κατεύθυνση της είναι δεδομένη. Η κοινωνική δικαιοσύνη ασκείται εξ ορισμού υπέρ των αδυνάτων και των μειονεκτούντων. Η αναδιανομή εισοδήματος εις βάρος των φτωχών και υπέρ των πλουσίων δεν είναι απλώς παράλογη και άδικη, αλλά αντίκειται στις ίδιες τις καταστατι-

Συντεχνίες, συναίνεση και Δημοκρατία

Του Κ. ΤΣΟΥΚΑΛΑ *

κές αρχές του κοινωνικού κράτους. Ακόμα και αν εμφανίζονται ως νόμμες, τέτοιες αναδιανομές είναι στην ουσία τους αντισυνταγματικές. Έτσι οποιαδήποτε αναδιανομή που δεν είναι «προφανώς» υπέρ των αδυνάτων είναι πολιτικά και ηθικά διαβλητή, όσο και αν άλλες σκοπιμότητες την εμφανίζουν ως αναγκαία.

7 Η διατύπωση των κριτηρίων με τα οποία ρυθμίζεται η αναδιανομή πόρων, εισοδημάτων και ευκαιριών αποτελεί το πιο ακανθώδες πολιτικό πρόβλημα του Κοινωνικού Κράτους.

Δεδομένου ότι ποτέ τα κριτήρια αυτά δεν μπορούν να υπακούσουν σε αδιάβλητες λογικές αναγκαιότητες, η νομοποίηση των κρατικών παρεμβάσεων που συνεπάγονται ανακατανομές πόρων και εισοδημάτων είναι πάντοτε εύθραυστη. Στο μέτρο ακριβώς που η αντικειμενική έννοια μιας κατηγορίας εις βάρος άλλων μπορεί πάντοτε να εμφανίζεται ως μεροληπτική και αυθαίρετη, η άσκηση της κατ' ανάγκη αντισοποιητικής οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής θα πρέπει να γίνεται με τρόπο που να προστατεύει την αξιοπιστία της πολιτείας.

8 Αξιοπίστες αναδιανεμητικές πολιτικές είναι μόνον εκείνες για τις οποίες προκύπτει ευρεία κοινωνική συναίνεση.

Η συναίνεση για τα μείζονος σημασίας μέτρα δεν απορρέει από τη

“ Η πελατειακή οργάνωση της κοινωνίας διευρύνθηκε για να οδηγήσει στην πελατειακή οργάνωση των συντεχνιών. Κατελωμένες και κομματικοποιημένες, οι συντεχνίες εξωθούνται στο να εκλιπαρούν ή να εκβιάζουν την κρατική προστασία ή ανοχή ”

“ Όλες οι κατακτήσεις των εργαζομένων εμφανίζονται έωλες και ανατρέψιμες. Τα όποια ελάχιστα επιτεύγματα του ελληνικού κοινωνικού κράτους κινδυνεύουν ανά πάσα στιγμή να αποδυναμωθούν ”

“ Τα επώδυνα μέτρα που «πρέπει» να ληφθούν είναι κατεπείγοντα. Κατεπείγοντα όμως ήταν και πέρσι και πρόπερσι και προ δέκα ετών. Αλλά ακόμη πιο κατεπείγουσα είναι η μερική έστω αποκατάσταση της πολιτικής αξιοπιστίας ”

νομμοτήτά τους και μόνον. Ακόμα και αν είναι «ορθά», με οποιοδήποτε κριτήριο, τα εξ αντικειμένου «μεροληπτικά» μέτρα πρέπει να λαμβάνονται μετά από διαδικασίες που να εξασφαλίζουν τη μέγιστη δυνατή ανοχή εκ μέρους των θιγόμενων ομάδων. Η ανοχή αυτή δεν εξασφαλίζεται, βέβαια, ποτέ απόλυτα. Αλλά όσο πιο ανταρχικές και αυθαίρετες εμφανίζονται οι πολιτικές παρεμβάσεις τόσο και υπονομεύεται η αξιοπιστία τους με αποτέλεσμα να υποσκάπτεται η κοινωνική συναίνεση.

9 Η ευθύνη της πολιτείας για την έλλειψη αξιοπιστίας των κριτηρίων της αναδιανομής δεν είναι μόνο στενά πολιτική. Με τη σωρευση των αναξιοπιστιών υποσκάπτεται η πίστη στη Δημοκρατία ως καθεστώς που μπορεί να επιλύει συγκρούσεις.

Εδώ ακριβώς εντοπίζονται τα όρια της κοινωνικής δημοκρατίας. Αν η πολιτεία δεν πείθει για την αξιοπιστία των κοινωνικών της επιλογών, οι πράξεις της λογίζονται ως μεροληπτικές και ανυπόφορες. Η αναγκαία συνέχεια των πολιτειακών θεσμών αλλά και η εξίσου αναγκαία προβλεψιμότητα των βιωτικών δυνατοτήτων των πολιτών επιτάσσουν συνεπώς την άμβλυνση της διακριτικής ευχέρειας των κυβερνήσεων να παρεμβαίνουν κυριαρχικά στις συγκρούσεις συμφερόντων. Οι ελλοχεύοντες κίνδυνοι των δημοψηφισματικών δημοκρατιών εντείνονται όταν τα διακυβεύματα αναφέρονται στη θεμελιακή

δομή των κοινωνικών ανισοτήτων. Τα «κεκτημένα δικαιώματα» μ' την τρέχουσα έννοια του όρου εκφράζουν ακριβώς την τρέχουσα, κ' συνεπώς in extremis αποδεκτή, ισορροπία ανάμεσα στις συμπληγές και ονοματισμένες κατηγορίες. Έτσι, όσο και αν είναι συχνά αγκαία η αναδιαπραγμάτευση των κεκτημένων δικαιωμάτων αποτι απειλή ενάντια στην κοινωνική ειρήνη.

10 Το πρωταρχικό μέλημα για τη συντήρηση της κοινωνικής συναίνεσης οδηγεί στην ανάγκη διατύπωσης ειδικών κοινωνικών κανόνων για την επίλυση των συγκρούσεων συμφερόντων. Οι κ'νες αυτοί προϋποθέτουν μόνιμους θεσμούς διαπραγμάτευσης μέσα στα θιγόμενα σώματα. Οι κανόνες αυτοί παίρνουν νομική φη και εκφράζονται με το λεγόμενο συντεχνιακό ή κορπορατικό Κράτος που έχει κυριαρχήσει στις μεγάλες δυτικές δημοκρατίες.

Οι κοινωνικές «λύσεις» που επιτυγχάνονται επί τη βάσει της παρ'πάνω συλλογιστικής δεν είναι βέβαια ούτε καθ' όλα αποτελεσματικές ούτε αδιάβλητες. Ο οργανωμένος κορπορατισμός έχει κατηγορηθεί ότι επιμηκύνει τις διαδικασίες λήψης των αποφάσεων, ότι παρελκύει τις διαπραγματεύσεις, ότι δεν επιτρέπει γενναίες τομές και ότι αφαιρεί από την πολιτεία τη διακριτική της πολιτική ευχέρεια, μεταθέτοντας στα μόνιμα διαβουλευόμενα σώματα την άσκηση της κυβερνητικής πολιτικής. Ακόμα σημαντικότερο ίσως, έχει επισημανθεί ότι με αυτόν τον τρόπο οδηγούμαστε σε μαν αύξουσα τεχνοκρατία και νομιμοποίηση των πολιτικών αποφάσεων και σε μια συνακόλουθη τεχνοκρατικοποίηση των σωματειακών και συνδικαλιστικών εκπροσώπων, με αποτέλεσμα την έλλειψη διαφάνειας και την «απώλεια δημοκρατίας». Από τη στιγμή που τα υπό διαπραγμάτευση διακυβεύματα είναι λεπτομερειακά και νομοκοπιούμενα, είναι εύλογο να διαφάνεια των διαδικασιών αμβλύνεται. Τέλος, η διαπραγματευτική τεχνοποίηση της άρσης των συγκρούσεων έχει κατηγορηθεί ότι συμβάλλει στη σχετικά άνετη αναπαραγωγή ενός κοινωνικού συστήματος που εξακολουθεί να είναι άδικο, παράλογο, παραγωγιστικό και ουσιαστικά απο-πολιτικοποιημένο.

Οι επικρίσεις αυτές είναι εν πολλοίς δικαιολογημένες. Είναι όμως το αναγκαίο τίμημα που πλήρωσαν οι προηγμένες δημοκρατικές κοινωνίες για την εξασφάλιση ενός στοιχειώδους κοινωνικού consensus ως προς τη δυνατότητα του συστήματος να λύνει τις αντιθέσεις του χωρίς να παράγει χάος. Αν οι κοινωνίες αυτές είναι ολοένα και περισσότερο πειθήνιες, αποπολιτικοποιημένες, αδιάφορες, ανταγωνιστικές, χειραγωγμένες και καταναλωτικομανείς, είναι τουλάχιστον οργανωμένες κατά τέτοιον τρόπο ώστε οι πλειοψηφίες τους να παραμένουν σιωπηλές, συναινετικές και λειτουργικές. Η βία, η διαμαρτυρία και η θορυβώδης ενόχληση είναι τα θλιβερά προνόμια των ανέντακτων, των ξένων και των περιθωριακών.

Στην κάθε άλλο παρά ειδυλλιακή, αλλά πάντως σταθερή και συναινετική αυτή κοινωνική εικόνα, η κατάσταση στα καθ' ημάς αντιπαράτιθεται διαμετρικά.

Όπως και αλλού, οι «συντεχνίες» υπερασπίζονται τα συμφέροντα και τα κεκτημένα δικαιώματά τους. Αντίθετα όμως απ' ό,τι αλλού, δεν υπάρχει επίσημος και θεσμοθετημένος τρόπος για να εκφραστούν και να εισακουστούν αν οι συγκεκριμένες συντεχνίες δεν τυχάνουν της κυβερνητικής προστασίας. Η πελατειακή οργάνωση της κοινωνίας διευρύνθηκε για να οδηγήσει στην πελατειακή οργάνωση των συντεχνιών. Κατελωμένες και κομματικοποιημένες, οι συντεχνίες εξωθούνται στο να εκλιπαρούν ή να εκβιάζουν την κρατική προστασία ή ανοχή. Η μόνιμη διαπραγμάτευση ανάμεσα στα σώματα και στα συμφέροντα εκφυλίζεται έτσι σε ευκαιριακή και εκβιαστική «πίεση» με οποιοδήποτε μέσο. Πράγμα που διευκολύνεται από τον κατακερματισμό των εργαζομένων και των κοινωνικών ομάδων, η κάθε μια από τις οποίες διαπραγματεύεται χωριστά, πετυχαίνοντας τα δικά της προνόμια ανάλογα με τη συγκυρία.

Στο πλαίσιο αυτό όλες οι κατακτήσεις των εργαζομένων εμφανίζονται έωλες και ανατρέψιμες. Τα όποια ελάχιστα επιτεύγματα του ελληνικού κοινωνικού κράτους κινδυνεύουν ανά πάσα στιγμή να αποδυναμωθούν. Η ίδια η πρόσφατη φόρτιση της λέξης «συντεχνία» είναι χαρακτηριστική. Αν ο συνδικαλισμός παραμένει ακόμα ονομαστικά «αποδεκτός», ο συντεχνιασμός αντιμετωπίζεται ως πεμπτοουσία που κακού. Δωρεάν παιδεία, σύστημα υγείας, πρόνοια, ασφάλισης, επιδόματα ανεργίας κλπ. εμφανίζονται ως προνόμια συντεχνιών.

Έτσι, η μετασχημασιολόγηση της αναδιανομής προχωρεί ακάθεκτη. Χαρακτηριστική είναι η αντιπαράθεση των «συντεχνιών» προς τους φορολογουμένους συλλήβδην, σαν να υπήρχαν φορολογούμενοι που να μην ανήκουν σε «συντεχνία». Αν υπάρχουν, αυτοί είναι μόνον οι βαθύπλοτοι, που όμως ως γνωστόν δεν φορολογούνται.

Ακόμη όμως πιο οδυνηρή συνέπεια των παραπάνω είναι η εξώθηση των οργανωμένων συμφερόντων προς απελτισμένες και συχνά απαράδεκτες και φασιστοειδείς αντιδράσεις. Αποκλεισμένοι από κάθε δυνατότητα συμμετοχής σε υπεύθυνες και δεσμευτικές διαπραγματεύσεις, τα άτομα και τα σώματα εξεγείρονται, εξωθούμενα από οποιαδήποτε αποσταθεροποιητικά συμφέροντα δηλωμένα ή ανομολόγητα. Η ευθύνη του πολιτικού συστήματος είναι πολλαπλή και ανεξάρτητη από τη σημερινή συγκυρία. Διότι η δημοκρατία δεν εξαπνλείται στην εφ' άπαξ άσκηση των δικαιωμάτων και στον σεβασμό της νομιμότητας. Η δημοκρατία είναι διαδικασία διαρκής, που προϋποθέτει άσκηση, πειθαρχία, αυτοδέσμευση και διαπραγμάτευση. Κόμματα και πολιτεία εγκαλούνται στο να συμβάλλουν στη δημοκρατική εκπαίδευση των κοινωνιών· με άλλα λόγια, στην εμπέδωση και στον εμπλουτισμό μιας δημοκρατικής πολιτικής κουλτούρας. Και αυτό είναι που λείπει κατ' εξοχήν στην Ελλάδα, όλο και περισσότερο μάλιστα αφού από την άποψη αυτή κάθε κυβέρνηση είναι χειρότερη και πιο ανεύθυνη από την προηγούμενη. Με τη συσσωρευμένη φυλοποψία προς όλους τους θεσμούς η εκπαιδευτική και ιδεολογική αυτή διεργασία μιας διαρκούς δημοκρατικής εγρήγορσης καθίσταται δύσκολη και ίσως ανέφικτη. Αν όμως κάτι τέτοιο δεν αρχίσει να γίνεται αμέσως, η κοινωνική συναίνεση θα εκραγεί.

Η απάντηση στις παρατηρήσεις αυτές είναι ότι τα επώδυνα μέτρα που «πρέπει» να ληφθούν είναι κατεπείγοντα. Κατεπείγοντα όμως ήταν και πέρσι και πρόπερσι και προ δέκα ετών. Αλλά ακόμη πιο κατεπείγουσα είναι η μερική έστω αποκατάσταση της πολιτικής αξιοπιστίας. Ακόμη και σε μαν άδικη, υπανάπτυκτη και οπισθοδρομούσα κοινωνία, η πειστικότητα του πολιτικού λόγου αποτελεί προϋπόθεση για οποιαδήποτε βελτίωση.

* Ο κ. Κ.Τσουκαλάς είναι καθηγητής Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών